

Natuur.oriolus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | JULI-AUGUSTUS-SEPTEMBER 2019 | JG 85 | NR 3
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

Zeldzame vogels 2018

65

Terugkeer Raaf
als broedvogel

75

Topjaar Velduilen
aan Westkust

91

Wat als Grauwe Gors geen akkervogel was?

» Marc Herremans

» Grauwe Gors *Emberiza calandra*. La Brenne (Fr) (Foto: Guido Wauters)

Zeldzamer wordende vogels trekken onze aandacht. Eens het (bijna) te laat is, willen we doorgaans nog wel rap wat gericht soortbeheer doen om ze te behouden; soms zelfs 'eender wat' en 'kost wat kost'. Initiatieven voor soortbeheer focussen doorgaans op de laatst overblijvende (broed)verspreiding en alles wat er mogelijk lijkt om een soort het leven daar beter te maken. Maar is dat wel altijd de beste strategie? Soorten in grote problemen komen nl. nu vaak nog in één enkel type habitat voor, waar ze het bovendien niet goed doen, terwijl ze vroeger – toen het nog wel goed ging – vaak in heel andere biotopen veel succesvoller waren. Dan bestaat het risico dat we nu op zoek gaan naar allerlei optimalisaties voor een sowieso marginaal habitat.

Een klassiek tekstboek voorbeeld hiervan is het verhaal van het behoud en herstel van de Hawaigans of Nènè *Branta sandvicensis*. Daarvan kwamen in 1960 nog amper 30 vogels in het wild voor, hoofdzakelijk teruggetrokken op grotere hoogte. Een kweekprogramma daar wilde niet goed lukken tot subfossiele vondsten aantoonde dat de soort talrijk moest geweest zijn in het laagland op meerdere eilanden. Daar lukte het populatieherstel al een stuk beter (de soort werd al voorgesteld voor downlisting tot bedreigd) (Kear & Berger 1980, Banko 1988, Anonymous 2012).

De uitdagingen van soortenbehoud in marginale of suboptimale habitats heeft zelfs geleid tot het aparte begrip van 'ontheemde soorten' ('refugee species': Kerley *et al.* 2011, Lentini *et al.* 2018): soor-

ten die eigenlijk liever in een ander habitat zouden willen voorkomen, dat niet meer beschikbaar is of niet meer geschikt is. Dat leidt doorgaans tot aanhoudende problemen en een strijd voor overleving in minder geschikt gebied. Het kan ook leiden tot minder gelukkige initiatieven voor soortenbehoud. We zullen wellicht niet zo ver gaan om gebouwen bij te poten om op het dak bijkomend geschikt broedhabitat te creëren voor de laatste Scholeksters. Maar het risico op min of meer gelijkaardige initiatieven bestaat wel.

De Grauwe Gors *Emberiza calandra* wordt algemeen aanzien als onze meest iconische akkervogel (Verdonck *et al.* 2018). De soort gaat al decennia zo catastrofaal sterk achteruit dat gepaste maatregelen nu uiterst dringend zijn, willen we de laatste broedparen in Vlaanderen behouden. Maar wat als Grauwe Gors nu eens niet die iconische akkervogel was waarvoor hij momenteel aanzien wordt, maar eigenlijk liever iets anders zou willen?

Historisch habitatgebruik en voorkomen in Vlaanderen

De Grauwe Gors heeft lang niet altijd zoveel aandacht genoten als de afgelopen decennia. De Contreras (1905) bestempelt de soort trouwens als een 'triestige vogel' die zelfs niet geschikt is voor de volière. Een dikke eeuw geleden was Grauwe Gors eerder zeldzaam en vooral een doortrekker. Hij verkoos weilanden of vochtige, vruchtbare akkers.

De notities van Pierre Halfflants geven een vrij gedetailleerd inzicht in het voorkomen in Vlaanderen in de eerste helft van vorige eeuw, met focus op het Hageland (vertaling manuscript PH in Van Hoovels 2014): “Men vindt de Grauwe Gors in de grasvelden langs waterlopen (maar hij houdt niet van moerassen). Hij is nogal onregelmatig verdeeld over ons land. Uitgestrekte streken worden nooit door hem bezocht, in andere is hij zeldzaam, nog elders ontmoet men er zoveel men wil, bijvoorbeeld in de brede vallei van de Demer in de omgeving van Zichem en Aarschot. Men vindt soms een geïsoleerde Grauwe Gors in volle veld. Het vaakst houdt hij zich aan weiden afgezoomd met canada's.” En over een bezoek aan Testelt en Langdorp op 3 mei 1935: “de Grauwe Gors heeft een voorliefde voor de weilanden langs de Demer, want ik heb er veel gehoord daar”. Let op de vroege datum voor wat zo goed als zeker al zingende vogels waren.

Ook Reymen (1958) geeft aan dat Grauwe Gors plaatselijk ‘talrijk’ voorkwam in de Demervallei. In de akkergebieden van Haspengouw was hij half vorige eeuw daarentegen ‘vrij algemeen’. Dat is nog zo in de jaren 1970, maar met duidelijk grotere dichtheid in Droog dan Vochtig Haspengouw (Gabriëls *in lit.*).

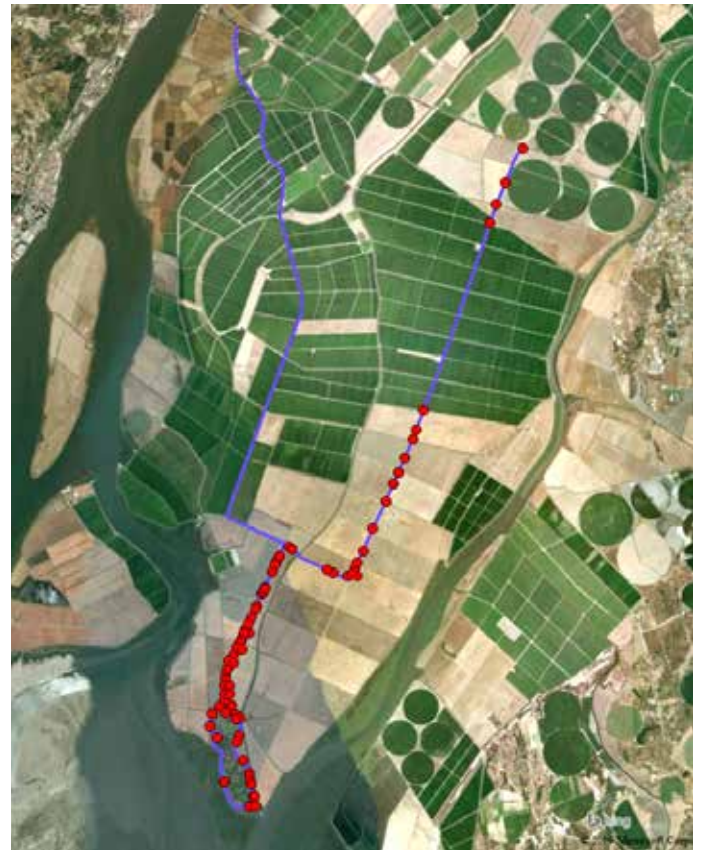
Volgens Verheyen (1957) heeft Grauwe Gors een uitgesproken voorkeur voor zware grond met graangewassen, klavervelden of hooiland. Betrekkelijk gewone broedvogel van de Leemstreek en de zee- en rivierpoldergebieden. In de eerste Belgische broedvogelatlas stelt Jacob (1988) expliciet dat de soort streekgebonden ofwel in velden of in vrij vochtige weiden (hooilanden) voorkomt.

Herroelen (1989) geeft informatie over verschillen in dichtheden tussen hooilanden en akkerbouw. Hij noemt Grauwe Gors een vrij talrijke broedvogel van de uitgestrekte landbouwgebieden van de leem- en zandleemstreken. In de IJzerbroeken en Handzamevallei tot 10 paar/km² in hooilanden en maar de helft (5 paar/km²) op akkerbouw; het verschil kan op een voorkeur voor hooiland wijzen. Guelinckx & Lambrechts (1999) geven tot >5 territoria per km² als topdichtheden op de Haspengouwse Leemplateau's.

Gabriëls *et al.* (1994) zien de soort in Limburg dan weer vooral op open, droge lemige tot zandige bodems voorkomen; zowel in akker- en grasvelden (maar niet in maïs) als in hooi- en weilanden. Kruidenrijke hooilanden met een overstromingsdynamiek in de uiterwaarden van rivieren zijn het voorkeursbiotoop. Hier werden zelfs dichtheden van 16 broedpaar per km² (en meer) bereikt (Gabriëls *in lit.*). Grauwe Gors is tussen 1985 en 1992 het snelst verdwenen uit al de graslanden (o.a. door vroegere maaidata (Gabriëls *in lit.*)) en hield iets beter stand in de akkergebieden van de Leemstreek. Daar werden dichtheden gedocumenteerd van 4-8.5 broedpaar per km² (Gabriëls *in lit.*). Dat de achteruitgang eerst begon in de graslanden en er sterker en sneller doorging (tot volledig verdwijnen), stelden ook Jacob *et al.* (2010) en Verdonck *et al.* (2018) vast.

De soort lijkt in de eerste helft van vorige eeuw vooral zeldzaam en plaatselijk aanwezig geweest te zijn in Vlaanderen. Pas later geraakte ze ruimer verspreid en talrijker. De uitbreiding lijkt gekoppeld aan een overstap van grasland naar akkerland, een stap – gevolgd door tijdelijk succes – die trouwens veel weidevogels vorige eeuw gezet hebben. Die uitbreiding ging plaatselijk nog door tot in de jaren 1970, bv. in Zeeuws-Vlaanderen (Buisse 1982). Dat gebeurde daar zowel op akkers als ook buitendijks in kweldergraslanden wat het ‘oerhabitat’ zou kunnen zijn (Guelinckx & Lambrechts 1999).

Overigens wordt vooral in de oudere literatuur steevast verwezen naar het sterk mobiele, nomadisch tot uitgesproken trekgedrag van Grauwe Gorzen in de winter (de Contreras 1905, Dupond 1950, Verheyen 1957, Glutz von Blotzheim & Bauer 1997, Buisse 1982, Herroelen 1989, Elias *et al.* 1998, del Hoyo *et al.* 2011, Van Hoovels 2014). Dat bleek overigens afgelopen winter ook in Nederland, toen er her en der opnieuw meerdere vogels opdaagden terwijl de soort er geen broedpopulaties meer heeft (Webref 1).

» **Figuur 1. Monitoringroutes (blauw) en territoriale Grauwe Gorzen *Emberiza calandra* (rood) in de Taag Delta (Portugal); akkers zijn groen, grasland grijs-geel (reeds verdord) op dit satellietbeeld.**

*Figure 1. Monitoring routes (blue) and territorial Corn Buntings *Emberiza calandra* (red) in the Tagus Delta (Portugal); arable fields are green, grasslands greyish-yellow (already withered) on this satellite image.*

Habitatvoorkeur Grauwe Gors in Europese kerngebieden

Het Handbook of the Birds of the World omschrijft het habitat van Grauwe Gors als “open rolling grasslands, both in natural steppe and in agricultural land” (del Hoyo *et al.* 2011). Wie de Europese verspreiding van Grauwe Gors momenteel bekijkt (Europese atlas EBBA2 in voorbereiding), ziet voornamelijk een echt zuidelijke soort, met de kern van zijn verspreiding met maximale dichtheden in de steppegebieden van Iberië, Zuid Italië, de Balkan en rond de Zwarte Zee (vooral Turkije met 1-10 miljoen paar, zie ook del Hoyo *et al.* (2011)) tot Kazachstan. In Midden Europa zijn de dichtheden veel lager. Het verspreidingsgebied is helemaal niet gecentreerd over de grote akkerbouwgebieden van de rijke leemstreken van midden Europa (bv. Frankrijk, Duitsland of Polen) en de soort ontbreekt trouwens in grote delen van de enorme Russische leemgordel. Hoe deze kaart er 100 jaar geleden zou uitgezien hebben, weten we niet, maar de historische dichtheden in de hooilanden van de Maasuiterswaarden geven aan dat er toen wellicht ook bij ons, bij de noordrand van de verspreiding plekken waren met dichtheden zoals we die nu in Iberië vinden. Dit voedt het beeld van de huidige ‘refugee’-status in akkerhabitat in Midden Europa.

In Spanje hoort Grauwe Gors bij de top tien van de talrijkste vogels met meer dan 20 miljoen broedpaar (Palomino & Carrascal 2010). In Extremadura alleen al gaat het om 3.8 miljoen vogels en is het de vijfde talrijkste vogel (Mayordomo *et al.* 2015). In de steppes van Castro Verde (Zuid Portugal) kon Grauwe Gors op 78% van alle random gekozen punten binnen de vijf minuten ontdekt worden binnen een straal van 125 m (Leitão *et al.* 2010). Deze regio herbergt van de hoogste dichtheden in Portugal (Leitão *et al.* 2018). In 8,9 km

wandeltrajecten in Castro Verde in april 2018 en 2019 kwam ik 51 territoria Grauwe Gorzen tegen (bijna 6 per km). In 588 km routeregistratie via ObsMapp met de auto (gemiddelde snelheid <25 km/uur) in de ruimere regio Castro Verde was dat ondanks de veel lagere trefkans uit de auto aan die snelheid nog gemiddeld 3 territoria per km (spreiding 2-6 t/km).

Veel steppegebieden zijn nu vaak gedeeltelijk omgezet in (marginale) akkerbouwgronden, maar de originele vegetatie is er grazig. Voor sommige soorten is het toch vooral de mozaïek en afwisseling van grasland, graangewassen en stoppels en braakland uit een meerslagstelsel dat de meerwaarde biedt (Leitão *et al.* 2010). Op kleine schaal binnen het steppegebied van Castro Verde wordt Grauwe Gors wel tot een groep soorten gerekend die meer geassocieerd is met graangewassen (Moreira *et al.* 2007), al blijkt het daarbij vooral te gaan om een keuze voor meer grazige/kruidige biomassa in tegenstelling tot andere soorten die meer kale akkers of kort gegraasde braak verkiezen, zoals leeuweriken of zandhoenen (Leitão *et al.* 2010). De soort heeft vooral nood aan een afwisseling van open en toegankelijke vegetatie (met voldoende blote grond dus) om te foerageren en dichtere begroeiing om veilig in te nestelen (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997). De dichtheden aan territoria in de kerngebieden in Iberië liggen tien keer hoger dan de hoogste dichtheid in Vlaanderen genoteerd in de hooilanden van de IJzerbroeken en Handzamevallei (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997), maar zouden van gelijke orde geweest zijn in de uiterwaarden van de Maas (Gabriëls *in lit.*).

Verskil in voorkeur voor een bepaald habitat vertaalt zich normaal in een verschil in dichtheid aan broedparen: hoe meer geschikt een gebied, hoe kleiner en dichter op elkaar de territoria. Nu zijn er niet zoveel plaatsen waar grote lappen akkerland en weiland gescheiden maar vlak naast elkaar voorkomen in een overigens min of meer vergelijkbaar landschap; doorgaans is het een graduele mix (wat zelfs een meerwaarde kan hebben als habitat omdat het de voordelen van beide biedt). De delta van de Taag tussen Alverca en Samora Correia ten noordoosten van Lissabon (Portugal) is een gebied waar toch een scherpe grens is tussen akkerland en grasland. Het noordelijke deel is een blok akkerbouw (o.a. rijst, luzerne), doorsneden door brede, ruigere kruidenrijke bermen en grachtkanten, terwijl het zuiden bestaat uit kruidenrijke graslanden (deels halfbrakke 'prés salés') (Figuur 1). Langs twee wegen naar het Evoa bezoekerscentrum (helemaal in het Zuiden) karteerde ik op 11-4-2018 en 29-3-2019 via ObsMapp routeregistratie de territoria Grauwe Gorzen en dat levert zeer opmerkelijke verschillen op in dichtheden op akkerland tov. grasland: geen enkele Grauwe Gors in 12 km akkers, 2 op de grens tussen akker en gras, terwijl in het grasland 87 territoriale vogels werden genoteerd op 18 km. Grauwe gorzen hebben hier vroeg in het voorjaar dus de directe keuze tussen enerzijds akkers, die - zoals dat gaat op akkers - kaal zijn in het voorjaar en pas later in het seizoen gewassen dragen en anderzijds graslanden die permanent dekking bieden en waar veel vroeger kan in gebroed worden. Ze kiezen hier unaniem voor het grasland.

Liefst boomloos ?

Iedereen is het er over eens dat Grauwe Gorzen nood hebben aan prominente zitplaatsen, o.a. als territoriale uitkijkposten en om te zingen. Maar dat kan eender wat zijn: palen, draden, stenen, bomen, struiken, graan, doorgeschoten bieten, kortom alles wat een beetje uitsteekt boven de rest (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997, Guelinckx & Lambrechts 1999, Coeckelbergh *et al.* 2003, Dochy & Hens 2003, Kurstjens *et al.* 2003, Jacob *et al.* 2010, del Hoyo *et al.* 2011, Van Hoovels 2014, Gabriëls *in lit.*). De Contreras (1905) vermeldt hier wel expliciet een voorkeur voor geïsoleerde bomen.

Grauwe Gors wordt nu in Vlaanderen gezien als de belangrijkste indicator voor de meest grootschalige en kale, open akkerbouwgebieden, met weidse zichten niet verstoord door opgaande elementen.

» Tabel 1. Broedvogelgemeenschap geteld op 55 minuten langs een transect van 2 km in de dehesas van Valverde (Évora, Portugal) in de ochtend van 12 april 2019.

Table 1. Breeding bird community counted during 55 minutes along a transect of 2 km in the dehesas near Valverde (Évora, Portugal) in the morning of 12 April 2019.

Soort		Aantal
Grauwe Gors	<i>Emberiza calandra</i>	25
Vink	<i>Fringilla coelebs</i>	18
Europese Kanarie	<i>Serinus serinus</i>	16
Pimpelmees	<i>Parus caeruleus</i>	16
Bijeneter	<i>Merops apiaster</i>	12
Merel	<i>Turdus merula</i>	10
Nachtegaal	<i>Luscinia megarhynchos</i>	9
Huisemus	<i>Passer domesticus</i>	8
Koolmees	<i>Parus major</i>	7
Zwarte Spreeuw	<i>Sturnus unicolor</i>	7
Groenling	<i>Chloris chloris</i>	6
Putter	<i>Carduelis carduelis</i>	6
Boomkruiper	<i>Certhia brachydactyla</i>	5
Kleine Zwartkop	<i>Sylvia melanocephala</i>	5
Boomklever	<i>Sitta europaea</i>	4
Roodborsttapuit	<i>Saxicola rubicola</i>	4
Zwarte Kraai	<i>Corvus corone</i>	4
Zwartkop	<i>Sylvia atricapilla</i>	4
Cirlgors	<i>Emberiza cirlus</i>	3
Kuifleeuwerik	<i>Galerida cristata</i>	3
Raaf	<i>Corvus corax</i>	3
Boomleeuwerik	<i>Lullula arborea</i>	2
Kneu	<i>Linaria canabina</i>	2
Stadsduif	<i>Columba livia forma domestica</i>	2
Tuinfluitier	<i>Sylvia borin</i>	2
Buizerd	<i>Buteo buteo</i>	1
Cetti's Zanger	<i>Cettia cetti</i>	1
Dwergarend	<i>Hieraaetus pennatus</i>	1
Hop	<i>Upupa epops</i>	1
Koekoek	<i>Cuculus canorus</i>	1
Ooievaar	<i>Ciconia ciconia</i>	1
Rotsmus	<i>Petronia petronia</i>	1
Winterkoning	<i>Troglodytes troglodytes</i>	1

Hij wordt met andere woorden aanzien als het schoolvoorbeeld van een 'OLA' soort (Dochy & Hens 2003, Lewylle *et al.* 2009, Verdonck *et al.* 2018). De indruk ontstaat dat men Grauwe Gorzen soms zelfs als 'lignifooib' (boomschuw) of toch minstens 'sylvifooib' (bosschuw) beschouwt. Nochtans vonden Brambilla *et al.* (2009) in Noord Italië de lengte van hagen als een sterk positieve factor voor de aanwezigheid van Grauwe Gors. Ook voor Nederland wordt benadrukt dat kleinschaligheid net typisch was, al bedoelt met hier vooral ook perceels- en gewasvariatie mee (Ellenbroek *et al.* 1996, Kurstjens *et al.* 2003).

Terug over naar Iberië voor interessante inzichten. Extremadura is gekend voor zijn 'dehesas', een soort halfopen savannelandschap met grote Kurk- of Steeneiken (bv. Webref 2). De enkele miljoenen Grauwe Gorzen in Extremadura leven grotendeels in dit savan-

Figuur 2. Savannelandschap met majestueuze eiken (dehesa) en kruidenrijk grasland bij Valverde (Évora, Portugal); top broedhabitat voor Grauwe Gors *Emberiza calandra*! (Foto's : Marc Herremans)

Figure 2. Savannah landscape with majestic oak trees (dehesa) and species-rich grassland near Valverde (Évora, Portugal); prime breeding habitat for Corn Buntings *Emberiza calandra*! (Photo: Marc Herremans)

nelandschap. Gelijkaardige dehesas komen ook voor in Portugal. Een transecttelling in de buurt van Valverde (Évora) in zulke mature eikensavanne (Fig. 2) op 12 april 2019, leverde 24 territoria van Grauwe Gors op amper 2 km (1 per 85 m) (Fig.3)! Dichtheden die dus nog hoger kunnen liggen dan in de steppes van Castro Verde (zie hoger). De kruidlaag is (reeds 'verbeterd!') grasland waar de Universiteit van Évora stamboek Mertolenga runderen kweekt. Ook al durven Grauwe Gorzen tot meer dan 500 m van het nest gaan foerageren (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997), het dichtst bij zijnde akkerland met graangewas is hier meerdere kilometers vandaan en dus buiten bereik van de broedvogels. Top-dichtheden van Grauwe Gorzen maken hier het kenmerkende deel uit van een broedvogelgemeenschap die wij in Vlaanderen absoluut niet zouden durven aanzien als een typische akkervogelgemeenschap, met buursoorten als Boomkruiper, Boomklever, Boomleeuwerik, Koolmees, Pimpelmees, Vink of Winterkoning (Tabel 1). Aardig lijstje trouwens voor 55 minuten telwerk op amper 2 km. Elders in de dehesas kwamen daar ook nog Grote Bonte Specht, Kuifmees en Vuurgoudhaan bij als typische bossoorten naast Grauwe Gorzen. Finlayson (1992) geeft overigens aan dat Grauwe Gorzen in Zuid Spanje niet alleen hoge dichtheden bereiken in eiken dehesas, maar ook in (jonge) naaldboomplantages. In een onderzoek naar de effecten van bebosning op steppesvogels in Castro Verde stelden Faria *et al.* (2019) vast dat Grauwe gorzen net de hoogste dichtheid bereiken op de grens

tussen plantages en steppe. Lignifobie is dus zeker niet nodig of nuttig voor het behoud van deze soort.

Discussie

Aan de wereldverspreiding te oordelen, blijken droge en hete regio's bij Grauwe Gors de voorkeur te genieten op natte en koele klimaten (zie ook Glutz von Blotzheim & Bauer 1997). Zo wordt in Portugal de relatief nattere en koelere Atlantische zone in het Westen opvallend minder dicht bezet (Leitão *et al.* 2018). Toch waren de historisch meest succesvolle gebieden bij ons valleigebieden met overstromingsdynamiek (natte graslanden dus). Over welk habitat Grauwe Gors op lokale schaal echt prefereert of nodig heeft, lopen de meningen trouwens nogal ver uit elkaar, al naar gelang de lokale situatie: zware, natte bodems of net lichte, droge bodems, met of zonder granen (en welke), grasland of akkerland, grootschalig of kleinschalig landschap, enz. (Ellenbroek *et al.* 1996, Glutz von Blotzheim & Bauer 1997, Dochy & Hens 2003, Kurstjens *et al.* 2003, Lewylle *et al.* 2009, Verdonck *et al.* 2018). De tegenstellingen wijzen er op dat de soort redelijk plastisch is en het goed kan doen in diverse habitats. Allicht zijn andere factoren belangrijker zoals voedsel, succesvol kunnen broeden e.d. Er is wel eensgezindheid dat de massale opkomst van maïs veel gebieden ongeschikt heeft gemaakt in de lage landen (Hustings 1997, Lewylle *et al.* 2009). Afwisseling van dichte, opgaande gras- of kruidige vegetatie om in te broeden (gewasdictheid is hier cruciaal cfr. Perkins *et al.* 2015) en meer open en toegankelijke (dus met voldoende kale bodem) ('on')kruiden- en insectenrijke vegetaties voor voedsel blijkt heel belangrijk (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997, Watson & Rae 1997, Kurstjens *et al.* 2003, Perkins *et al.* 2017). Grauwe Gorzen worden niet graag nat en vuil en een voldoende open en toegankelijke vegetatie is belangrijk om in te foerageren. Begrazing in hoge dichtheden lijkt dan weer ongunstig (Kurstjens *et al.* 2003).

Het voortbestaan van Grauwe Gorzen in Vlaanderen hangt aan een zijden draadje en wordt een zware uitdaging, waarbij de kans op slagen o.a. zal afhangen van de ingezette middelen. Wanneer redelijk honkvaste soorten zo snel achteruitgaan komt dit demografisch voornamelijk neer op twee dingen: of er komen te weinig jonge vogels bij (te laag broedsucces en recruterings) en/of ze (over)leven niet lang genoeg. Het voorzien van wintervoeder(gewassen) heeft de overleving allicht verbeterd (Peach *et al.* 2001, Guelinckx 2008, Perkins *et al.* 2011), maar op de kale akkers blijft er een problematische 'hungry gap' in het voorjaar net voor het broedseizoen, samen met nog een rits andere problemen (Verdonck *et al.* 2018).

Figuur 3. Monitoringroute (2 km, blauw) in het dehesa savannelandschap bij Valverde (Évora, Portugal).

Figure 3. Monitoring route (2 km, blue) in the dehesa savanna landscape near Valverde (Évora, Portugal).

Wat het natuurlijke voordeel was voor Grauwe Gorzen bij ons om in hooiland te broeden is niet goed gedocumenteerd, want de soort verdween er al lang voor er belangstelling kwam voor zijn toestand, laat staan ecologie. Er is wel nog gedocumenteerd dat Grauwe Gorzen in graslanden een maand eerder startten met broeden dan in akkers (Gabriëls 1985, Ellenbroek *et al.* 1996). En wijfjes die vroeger starten met broeden hebben een grotere kans om een tweede broedsel te maken (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997). Broedsucces blijkt cruciaal en een extra legsel is dan een godsgeschenk als extra kans op broedsucces om een populatie levensvatbaar te houden (Donald *et al.* 1994, Hartley & Shepherd 1994, Brickle & Harper 2002, Verdonck *et al.* 2018). De andere demografische parameters zijn trouwens niet zo sterk veranderd in de tijd (Lewylle *et al.* 2009). Uit het vroege broeden en succes in grasland valt te leren voor het behoud: ofwel brengen we Grauwe Gorzen terug naar hooiland ofwel brengen we de essentie van het voordeel om te broeden in grasland/hooiland (kans op vroeg broeden) over naar de akkerbouwgebieden. Het belang van bloemrijk grasland als onderdeel van elk akkervogelhabitat is benadrukt door Dochy (2018). Grauwe Gors verdween razendsnel uit zijn voorkeurshabitat van zodra hooilanden intensiever werden beheerd om de productie op te drijven en te vervroegen (bv. voor kuilgras) in de tweede helft van vorige eeuw. Allicht spelen hier dezelfde elementen die de meeste andere weidevogels in de problemen brachten: vroegere maaidata, ontwatering, bemesting, pesticiden, afname en actief bestrijden van kruidenrijkdom, uniforme grasvegetatie, ... etc. Maar de impact kan ook 'dieper' en fundamenteeler zijn, zoals het aantasten van de bodemschimmels en de hele cascade van problemen die daar op volgt (Ceulemans *et al.* 2019).

De voorkeur van Grauwe Gors om de jongen te voeden met vette groene rupsen van vlinders, bv. van uiltjes (*Noctuidae*) zoals de Gamma-uil of dagvlinders (Figuur 4), is opvallend (Lewylle *et al.* 2009, Verdonck *et al.* 2018). Broedsucces op basis van een niet zo frequente invasie van Gamma-uiltjes is slechts een toevallige bonus. Een populatie herstellen moet meer structureel. Toegepast innovatief onderzoek naar waardplanten en methoden om uiltjes en dagvlinders met dagactieve, bovengrondse rupsen in mei-juli in akkers of akkerranden te bevorderen zou een belangrijke, gerichte factor kunnen zijn in het verbeteren van het broedsucces. De rupsen in Figuur 4 van Bruin zandoogje kunnen massaal voorkomen in gevarieerde, bloemrijke hooilanden en verpoppen pas in het late voorjaar. Vroeg beginnen en niet uitgemaaid worden zijn dus essentiële aspecten voor het populatieherstel. Maar hoe haalbaar is dat op akkers, waar vernietigen van nesten bij landbouwwerkzaamheden een groeiend probleem vormt (Crick *et al.* 1994, Brickle & Harper 2002)? Vroeg beginnen broeden zal op de kale akkers moeilijk haalbaar zijn omdat zo veel land pas geploegd en gezaaid wordt na half april. Tenzij er op grote schaal (en dus met dure maatregelen) voldoende geschikt grasland/hooiland habitat geïntroduceerd kan worden in de akkerbouwgebieden. 'Voldoende' betekent ook dat het moet gaan om zeer brede stroken omdat Grauwe Gorzen niet vlak bij de rand van een perceel broeden, maar typisch 10-40 m van de rand (Setchfield *et al.* 2012; Perkins *et al.* 2015). En bovendien moeten die stroken ongemoeid blijven tot in augustus, of er moet op andere manieren gezorgd worden voor geschikte plaatsen voor latere legsel (Verdonck *et al.* 2018). In de topgebieden wat betreft natuurinclusieve akkerbouw in Groningen kon de Grauwe Gors niet behouden worden: natuurinclusieve landbouw op zich blijkt onvoldoende en specifieke maatregelen kwamen of te laat of werden op te kleine schaal geïmplementeerd. In Nederland is de soort virtueel uitgestorven (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018). Om vernietiging van nesten bij landbouwwerkzaamheden te voorkomen is een intensieve opvolging van de nesten nodig. Dat wordt terecht geambieerd (Vandewaerde 2019), maar lijkt een bijzondere uitdaging voor een zangvogelsoort.

Dan liggen er misschien opnieuw meer kansen in de steeds groeiende oppervlakte bloemrijke hooilanden die onder natuurbeheer komen

» Figuur 4: Vrouwje Grauwe Gors *Emberiza calandra* met twee rupsen van een Bruin Zandoogje *Maniola jurtina* klaar om aan de jongen te voederen. 4 april 2019. Atafona, Castro Verde, Portugal (let op de vroege datum) (Foto: Marc Herremans).
Figure 4. Female Corn Bunting *Emberiza calandra* with two caterpillars of Meadow Brown *Maniola jurtina*, ready to feed young in the nest. (Atafona, Castro Verde, Portugal, 4-4-2019; note the early date) (Photo: Marc Herremans)

in valleigebeden. Al moeten we ons ook realiseren dat de afgelopen 100 jaar de meeste valleigebeden een veel meer (in)gesloten en bebost karakter gekregen hebben. Grauwe Gorzen terugbrengen naar hun oorspronkelijk habitat is een piste die momenteel blijkbaar niet gevolgd wordt. In bloemrijke hooilanden in valleigebeden zou Grauwe Gors een prioritaire soort voor het beheer kunnen worden. Dan is laat maaien (na eind juli) ook hier echter essentieel (zeker vanaf hervestiging) (Perkins *et al.* 2011). Dat betekent ook dat doelen voor Grauwe Gors op sommige plaatsen zouden kunnen gekoppeld worden aan doelen voor Kwartelkoning (Kurstjens *et al.* 2003). Het (relatieve) succes (nog ca. 175 broedpaar) van Grauwe Gors in de hooilanden van het Natura 2000 gebied van de Maasvallei (sector Stenay) net over de grens in Frankrijk zou hier als inspirerend voorbeeld kunnen dienen (Webref 3). Snelle dynamiek in de aantallen broedparen (door immigratie) is mogelijk bij deze soort, maar het uitblijven van succes bij grootschalig natuurherstel in rivierdalen in Nederland (Kurstjens *et al.* 20013) geeft dan weer niet zoveel hoop op snelle successen. Veel tijd voor hervestiging in bloemrijke hooilanden is er overigens niet meer, want daarvoor heb je (een overschot aan) vogels nodig, en die zijn immers zo goed als op.

Dankwoord

Karin Gielen maakte de kaartjes en Pieter Vantiegheem determineerde de rupsen (Figuur 4).

Wouter Vansteelant, Jan Gabriëls, Remar Erens, Griet Nijs en Jorg Lambrechts gaven nuttige input op een eerdere versie.

Marc Herremans marc.herremans@natuurpunt.be
Natuurpunt Studie, Coxiestraat 11, B- 2800 Mechelen.

Referenties

- Anonymous 2012. Hawaiian Bird Conservation Action Plan. Focal Species: Hawaiian Goose or Nēnē (*Branta sandvicensis*). <https://pacificrimconservation.org/wp-content/uploads/2013/10/Nene.pdf>
- Banko P. C. 1988. *Breeding biology and conservation of the Nēnē, Hawaiian Goose* (Nesochen sandvicensis). Phd Thesis. University of Washington, Seattle, WA.
- Buise M.A. 1982. De opmars van de Grauwe Gors (*Miliaria calandra*) in Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen. *Veldornithologisch Tijdschrift* 5: 141-148.
- Brambilla M., F. Guidali & I. Negri 2009. Breeding-season habitat associations of the declining Corn Bunting *Emberiza calandra* – a potential indicator of the overall bunting richness. *Ornis Fennica* 86: 41-50.
- Brickle N.W. & D.G.C. Harper 2002. Agricultural intensification and the timing of breeding of corn buntings *Miliaria calandra*. *Bird Study* 49: 219-228.
- Ceulemans T., M. Van Geel, H. Jacquemyn, M. Boeraeve, J. Plue, L. Saar, L. Kasari, G. Peeters, K. van Acker, S. Crauwels, B. Lievens & O. Honnay 2019. Arbuscular mycorrhizal fungi in European grasslands under nutrient pollution. *Global Ecology and Biogeography* 28: 1-10. <https://doi.org/10.1111/geb.12994>.
- Coeckelbergh C., L. De Wit, H. Mees, P. Mees & J. Reyniers 2003. *Vogels in Klein-Brabant, voorkomen en verspreiding*. Vogelwerkgroep Klein-Brabant, Natuurpunt Studie vzw, Natuurhistorische reeks 2003/4.
- Crick H.Q.P., C. Dudley, A.E. Evans & K.W. Smith 1994. Causes of nest failure among buntings in the UK. *Bird Study* 41: 88-94.
- de Contreras M. 1905. *Les oiseaux observés en Belgique. 1re partie: Les Gymnopaides*. Vanbuggenhoudt, Brussel.
- del Hoyo J., A. Elliott & D.A. Christie 2011. *Handbook of the birds of the World. Vol 16. Tanagers to New World Blackbirds*. Lynx Edicions, Barcelona.
- Dochy O. 2018. Bloemrijke graslanden voor akkervogels: flower power! *Natuur.oriolus* 84(3): 76-94.
- Dochy O. & M. Hens 2003. *Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden. Beschermingsmaatregelen voor akkervogels*. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud IN.R.2005.01, Brussel, i.s.m. het provinciebestuur West-Vlaanderen, Brugge.
- Donald P.F., J.D. Wilson & M. Shepherd 1994. The decline of the corn bunting. *British Birds* 87: 106-132.
- Dupond C. 1950. Les Oiseaux de la Faune Belge. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Bruxelles.
- Elias G., L.M. Reino, T. Silva, R. Tomé & P. Galdes 1998. *Atlas das Aves Invernantes do Baixo Alentejo*. Sociedade Portuguesa para o Estudo das Aves, Lisboa.
- Ellenbroek F., J.-E. Kikkert & B. Van Noorden 1996. Habitatkeuze van de restpopulatie Grauwe Gorzen in het Westelijk Heuvelland. *Limburgse Vogels* 7 (1): 24-31.
- Faria J., P. Beja, J. Rotenberry, R. Morgado, F. Moreira, I. Catry, J.S. Oliver, J. Santana, S. Vasconcelos, S. Pina, D. Gonçalves, A. Fabião & L. Reino 2019. Ten years after – A look into the effects of habitat fragmentation on Mediterranean farmland birds. Pp 76 in Rabaça J.E., I. Roque, R. Lourenço & C. Godinho (Eds.) 2019. *Bird Numbers 2019: counting birds counts. Book of Abstracts of the 21st Conference of the European Bird Census Council*. University of Évora, Évora.
- Finlayson C. 1992. *Birds of the Strait of Gibraltar*. T. & A.D. Poyser, London.
- Gabriëls J. 1985. *Atlas van de Limburgse broedvogels*. Lisec, Bokrijk.
- Gabriëls J. in lit. Grauwe Gors. In: *De Avifauna van Limburg*. Likona, Bokrijk. (in voorbereiding).
- Gabriëls J., J. Stevens & P. Van Sanden 1994. *Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985*. Likona/Lisec, Provincie Limburg.
- Glutz von Blotzheim U.N. & K.M. Bauer. 1997. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 14 (III). Passeriformes (5. Teil): Emberizidae – Icteridae*. Aula Verlag, Wiesbaden.
- Guelinckx R. 2008. Graan voor Gorzen, het succes van akkerreservaten. *Brakona Jaarboek 2006-2007*: 82-99.
- Guelinckx R. & J. Lambrechts 1999. Het voorkomen van de Grauwe Gors in Oost-Brabant. *Brakona Jaarboek 1999*: 45-52.
- Hartley I.R. & M. Shepherd 1994b. Nesting success in relation to timing of breeding in the corn bunting on North Uist. *Ardea* 82 : 173-184.
- Hustings F. 1997. The decline of the corn bunting *Miliaria calandra* in The Netherlands. Pp.42-51 In: Donald P.F. & N.J. Aebischer (red). *The ecology and conservation of corn buntings Miliaria calandra*. UK Nature Conservation No. 13, Joint Nature Conservation Committee, Peterborough.
- Jacob J.-P., C. Dehem, A. Burnel, J.-L. Dambiermont, M. Fasol, T. Kinet, D. van der Elst & J.-Y. Paquet 2010. *Atlas des oiseaux nicheurs de Wallonie 2001-2007*. Série "Faune-Flore-Habitats" n°5. Aves et Région Wallonne, Gembloux.
- Kear J. & A. J. Berger 1980. *The Hawaiian Goose: an experiment in conservation*. T. and A. D. Poyser Ltd. Calton, England.
- Kerley G.I.H., R. Kowalczyk & J.P.G.M. Cromsigt 2012. Conservation implications of the refugee species concept and the European bison: king of the forest or refugee in a marginal habitat? *Ecography* 35(6): 519-529.
- Kurstjens G., J. van Diemen, B. van Noorden & M. van der Weide 2003. De Grauwe Gors *Miliaria calandra*: recente aantalsontwikkeling, habitatkeus en perspectieven in relatie tot het beheer van uiterwaarden en akkerland. *Limosa* 76: 89-102.
- Leitão D., A. Meirinho, V. Oliveira, L.A.P. Gomes, H. Costa, J. Almeida, R. Machado & C. Godinho 2018. *Atlas das aves invernantes e migradoras 2012-2013*. Sociedade Portuguesa para o Estudo das Aves, LabOr- Laboratório de Ornitologia – ICAAM - Universidade de Évora, Instituto da Conservação da Natureza e das Florestas, Instituto das Florestas e Conservação da Natureza (Madeira), Secretaria Regional da Energia, Ambiente e Turismo (Açores) e Associação Portuguesa de Anilhadores de Aves. Lisboa.
- Leitão P.J., F. Moreira & P. E. Osborne 2010. Breeding habitat selection by steppe birds in Castro Verde: a remote sensing and advanced statistical approach. *Ardeola* 57 (Especial): 93-116.
- Lentini P.E., I.A. Stirnemann, D. Stojanovic, T.H. Worthy & J.A. Stein 2018. Using fossil records to inform reintroduction of the kakapo as a refugee species. *Biol. Cons.* 217:157-165.
- Lewylle I., R. Erens & S. Raymaekers 2011. *De Grauwe Gors in Limburg – Verspreiding en ecologie*. Eindverslag Bijzonder Natuurbeschermingsproject 2011. Rapport Natuur. Studie 2011/8, Natuurpunt Studie, Mechelen, België.
- Lewylle I., R. Guelinckx, M. Hens, F. Verdonck & M. Herremans 2009. *De Grauwe Gors in Vlaams-Brabant. Biodiversiteit in grootschalige akkergebieden*. Eindverslag Bijzonder Natuurbeschermingsproject 2008. Rapport Natuurpunt Studie 2009/8, Mechelen, België.
- Moreira F., P.J. Leitão, R. Morgado, R. Alcazar, A. Cardoso, C. Carrapato, A. Delgado, P. Galdes, L. Godinho, I. Henriques, M. Lecoq, D. Leitão, A.T. Marques, R. Pedrosa, I. Prego, L. Reino, P. Rocha, R. Tome & P.E. Osborne 2007. Spatial distribution patterns, habitat correlates and population estimates of steppe birds in Castro Verde. *Airo* 17: 5-30.
- Mayordomo S., J. Prieta & M. Cardalliaquet 2015. *Aves de Extremadura, vol. 5. 2009-2014*. SEO/BirdLife & Junta de Extremadura.
- Palomino D. & L.M. Carrascal 2010. Common Bird Monitoring schemes as a tool to estimate absolute abundances of birds. Pp. 83-84 in Bermejo, A. (Ed.). 2010. *Bird Numbers 2010 "Monitoring, indicators and targets". Book of abstracts of the 18th Conference of the European Bird Census Council*. SEO/BirdLife. Madrid.
- Peach W.J., L.J. Lovett, S.R. Wotton & C. Jeffs 2001. Countryside Stewardship delivers cirl buntings (*Emberiza cirlus*) in Devon, UK. *Biol. Conserv.* 101: 361-374.
- Perkins A.J., H.E. Maggs, A. Watson & J.D. Wilson 2011. Adaptive management and targeting of agro-environment schemes does benefit biodiversity: a case study of the corn bunting *Emberiza calandra*. *Journal of Applied Ecology* 48(3): 514-522.
- Perkins A.J., H.E. Maggs & J.D. Wilson 2015. Crop sward structure explains seasonal variation in nest site selection and informs agri-environment scheme design for a species of high conservation concern: the Corn Bunting *Emberiza calandra*. *Bird Study* 62: 474-485.
- Perkins A.J., H. Maggs, Y. Stephan, A. Corrigan & J.D. Wilson 2017. *Effectiveness of SRDP in corn bunting conservation: assessing the impact of six years of targeted agri-environment schemes*. Scottish Natural Heritage Commissioned Report No. 941.
- Reymen E. 1958. De Grauwe Gors in: De Vogels van Limburg. Verspreiding van de vogels in de provincie Limburg. Door leden van de Provinciale Avifauna-Kring onder leiding van E.P. Landewald Janssen O.F.M. *De Wielewaal* 24 : 209-212.
- Setchfield R.P., C. Mucklow, A. Davey, U. Bradter & G.Q.A. Anderson 2012. An agri-environment option boosts productivity of Corn Buntings *Emberiza calandra* in the UK. *Ibis* 154: 235-247.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. *Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Vandewaerde H. 2019. *Noodplan Grauwe Gors. Aanvraag subsidie duurzame biodiversiteitsprojecten Vlaams-Brabant*. Regionaal Landschap Zuid-Hagenland, Hakendover.
- Van Hoovels G. 2014. Pierre Halfants: *Kleine zangvogels; een historisch relaas van 70 jaar waarnemingen*. Natuurpunt Lubbeek.
- Verdonck F., R. Erens & R. Guelinckx 2018. De zwanenzang van de Grauwe Gors in Vlaanderen. *Natuur.oriolus* 84(3): 15-29.
- Verheyen R. 1957. *De zangvogels van België. Eerste deel*. KBIN, Brussel.
- Watson A & S. Rae 1997. Preliminary results from study of habitat selection and population size of corn buntings *Miliaria calandra* in north-east Scotland. Pp. 115-123 In: Donald P.F. & N.J. Aebischer (red). *The ecology and conservation of corn buntings Miliaria calandra*. UK Nature Conservation No. 13, Joint Nature Conservation Committee, Peterborough.

Webreferenties

- Webref 1: <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24843>
- Webref 2: <https://www.devrijewandelaar.nl/extremadura-landschap-van-de-dehesa/>
- Webref 3: <https://inpn.mnhn.fr/site/natura2000/FR4112005/tab/especes>

Samenvatting – Summary – Résumé

Soortenbehoud komt vaak pas in actie wanneer het (bijna) te laat is. Focus gaat dan uit naar noodinterventies in de allerlaatste gebieden waar de soort nog voorkomt. Maar dat is niet noodzakelijk de plaats waar een soort voordien het meest succesvol was en waar ook de beste kansen liggen voor duurzaam herstel. Grauwe Gors is zo een soort die dramatisch snel achteruit is gegaan in Vlaanderen (en daarbuiten) en die vroeger succesvol was in hooilanden, maar waarvan de restpopulaties nu enkel op uitgestrekt akkerland voorkomen. Daaruit leidt men nu af dat dit de kensoort bij uitstek is voor open akkerland. Dat is hier en nu wel het geval voor de fractie van de populatie die ons nog rest in Vlaanderen, maar uit de geschiedenis en de kerngebieden in Iberië leren we dat Grauwe Gorzen liever andere dingen willen. Grauwe Gorzen verkiezen er graslanden en halen de hoogste dichtheden zowel in steppe als in dehesa savannelandschappen, waar ze trouwens prominent deel uitmaken van wat wij hier als een bosvogelgemeenschap zouden aanzien. Akkers op zich zijn dus niet essentieel voor de soort. Voldoende afwisseling tussen percelen met een hoge(re), dichte grasvegetatie om veilig (en vooral vroeg) in te broeden en meer open kruiden- en insectenrijke vegetaties waarin vlot kan gefoerageerd worden op blote bodem blijken belangrijk.

De essentie van het succes in grasland is de veel vroegere start van het broedseizoen, waardoor er tijd is voor een broedsel meer. Dat maakt al het verschil voor een soort die in restpopulaties op akkers kampt met te weinig broedsucces om de populaties overeind te houden. Om de soort in Vlaanderen te redden is het belangrijk om elementen van het vroegere succes in hooilanden te recupereren: dus, ofwel proberen we op grote schaal geschikte grasland/hooiland in akkerbouwgebieden te introduceren (naast kruiden- en insectenrijke vegetaties), ofwel proberen we de soort (ook) te doen terugkeren naar valleigebieden met bloemrijke hooilanden (liefst in een overstromingsdynamiek), waarvan er trouwens meer en meer onder natuurbeheer zijn. Dat laatste staat voorlopig nog weinig in de agenda's.

What if Corn Bunting was not a bird preferring crop land ?

*Species conservation tends to come into action only when it is (nearly) too late. Emergency measures are then taken in the last refuges where the species still occurs. But that is not necessarily the place where the species was most successful historically, neither is it guaranteed that this is where the best chances lay for a lasting recovery. Corn Bunting *Emberiza calandra* is such a species that collapsed dramatically in Flanders (and beyond) leaving remnant populations only in vast crop land, while historically the species was (also) successful in grassland managed for hay in river valleys. Current wisdom considers the species characteristic for vast open areas of arable land. That is correct for the fraction of the population remaining in Flanders now, but history and the core areas of the species in Iberia show that it actually prefers other habitats. Corn Buntings prefer grasslands and reach the highest densities in both steppes and in dehesa savanne landscapes. In the latter they are a prominent part of a bird community we would consider woodland birds in Flanders. Crop land in itself is therefore not essential. A sufficient*

mix of high and dense grassland for safe (and early) breeding and more open accessible vegetation (rich in herbs and insects) for easy foraging on bare ground appears important.

The success in grassland is essentially due to a much earlier start of the breeding season, allowing time for an additional brood. That makes all the difference for a species that struggles with too low reproduction to maintain numbers in the remnant populations on arable land. To save the species in Flanders, it is important to restore the essence of the former success in grasslands in the remaining populations: either by introducing on a large scale suitable grasslands into crop land areas (besides herb and insect rich vegetations), or by trying to reestablish the species in the flowery meadows in valleys, more and more of which are currently under nature conservation management. The latter is so far little on the agenda yet.

Et si le Bruant proyer n'était pas un oiseau des champs?

*La conservation des espèces n'entre souvent en action que lorsqu'il est (presque) trop tard. L'accent est alors mis sur des interventions d'urgence dans les toutes dernières zones où l'espèce est encore présente. Mais ce n'est pas nécessairement l'endroit où une espèce avait le plus de succès auparavant et où se situent les meilleures chances d'un rétablissement durable. Le Bruant proyer *Emberiza calandra* est une espèce qui a considérablement décliné en Flandre (et au-delà) et qui avait du succès dans les prairies, mais dont les populations résiduelles ne se trouvent plus que sur de vastes terres agricoles. On en déduit maintenant qu'il s'agit de l'espèce clé pour les terres arables ouvertes. C'est le cas ici et maintenant pour la fraction de la population qui nous reste en Flandre, mais l'histoire et les zones centrales de la péninsule ibérique nous apprennent que le Bruant proyer a bien d'autres préférences. Les Bruants proyers y préfèrent les prairies et y atteignent les densités les plus élevées dans les paysages de savane, de steppe et de dehesa, où ils font également partie de ce que nous considérons ici comme une communauté d'oiseaux forestiers. Les champs en eux-mêmes ne sont donc pas essentiels pour l'espèce. Une variété suffisante entre les parcelles présentant une végétation herbacée plus dense (et particulièrement précoce) qui convient à couvrir en toute sécurité et une végétation plus riche en herbes et en insectes, dans laquelle les bruants peuvent fourrager sur un sol nu, semble être importante.*

Le début beaucoup plus précoce de la saison de reproduction garantit le succès dans les prairies, laissant davantage de temps pour une seconde couvée. Cela fait toute la différence pour une espèce qui souffre d'un succès de reproduction insuffisant dans les populations résiduelles champêtres pour soutenir les populations. Pour sauver l'espèce en Flandre, il est important de récupérer des éléments de la réussite du passé dans les prairies de fauche. Ou bien nous essayons d'introduire à grande échelle des prairies de fauche convenables dans les zones arables (en plus de la végétation riche en herbes et en insectes), ou bien nous faisons tout pour que l'espèce retourne dans les vallées avec des prairies fleuries (de préférence dans une dynamique d'inondation), qui sont de plus en plus sous gestion d'associations naturalistes. Cette dernière possibilité est actuellement peu à l'ordre du jour.